



Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>



Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 17 Nisan 2021

Gönderim Tarihi: 04 Mart 2021
Yayımlanma Tarihi: 13 Mayıs 2021

Atf Künyesi: Doğru, M. (2021). “Yabancılara Türkçe Öğretiminde Fiil Çatıları”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2021 Yunus Emre ve Türkçe Yılı Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Özel Sayısı), 113-122.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.890864>

YABANCILARA TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE FİİL ÇATILARI

Meral DOĞRU*

Öz

Günümüzde dünyanın dört bir tarafında Türkçe öğretimi yapılmaktadır. Her geçen gün Türkçe öğrenen ve öğreten sayısı da artış göstermektedir. Dil öğretimi yapılırken okuma, dinleme, konuşma ve yazma becerilerine ek olarak, yabancı dil öğrenenler hedef dilin gramerini de öğrenmelidir. Dil bilgisi esastır çünkü dilin gramerini ve kurallarını bilmeden bir dili tam olarak öğrenmek mümkün değildir. Dolayısıyla dil bilgisinin bir dilin temelini oluşturduğu söylenebilir. Temel ne kadar güçlü olursa, dil öğretimi o kadar hızlı ve kolay olacaktır. Günümüzde dil bilgisi, akıl yürütme ve tümdengelim kullanılarak geçmişte olduğundan daha yapıcı bir şekilde öğretilmektedir. Amaç sadece öğrenciye dil bilgisini öğretmek değil, hedef dilin doğru ve kurallı kullanılmasını sağlamaktır. Bu nedenle dil bilgisi ayrı bir ders olarak öğretilmemekte, normal derse dâhil edilmektedir. Dil bilgisi öğrenirken öğrencilerin en çok zorlandıkları konulardan birisi ise “Fiil Çatıları”dır. Özellikle birden çok fiil çatısı alan kelimelerin manalarının ayırt edilmesi de zorlanılan bir diğer unsurdur. Bu makalemizde de öğrencileri zorlamadan bu konuları nasıl öğretmemiz lazım, bu konuları öğretirken dikkat edilmesi gereken unsurlar nelerdir, çatıların birbirinden farkları nelerdir, hangi seviyede bu konunun öğretilmesi daha uygundur, çatıların anlam ve görevleri nelerdir, günlük hayatımızda nerelerde çatılara ihtiyaç duymaktayız gibi sorulara cevap aranmıştır. Yabancılara Türkçe öğretiminde ülkemizde ve dünyanın pek çok yerinde kullanılan beş farklı ders kitabı da incelenerek kitaplardaki çatı anlatımlarına ve hangi seviyede hangi çatıdan bahsedildiği üzerinde de durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fiil Çatıları, Dil Bilgisi Öğretimi, Yabancılara Türkçe Öğretimi.

Verb Frames in Teaching Foreigners Turkish

Abstract

Foreign languages such as Turkish are taught all over the world. In fact, the number of Turkish learners and teachers are increasing day by day. In addition to the main skills of reading, listening, speaking, and writing, learners of foreign languages must also learn the grammar of the target language. Grammar is essential because it is not possible to fully learn a language without knowing the grammar and rules of the language. Thus, it can be said that grammar constitutes the foundation of a language. The stronger the foundation, the faster and easier language teaching will be. Today, grammar is taught in a more constructive way than in the past, using reasoning and deduction. The aim is not to simply teach the student grammar, but to ensure the proper and correct use of the target language. For this reason, grammar is not taught as a separate course but incorporated into the normal lesson. Understanding how verbs are “framed” is one of the most difficult grammar topics for

* Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER), Konya/Türkiye. E-Posta: meraldogru@selcuk.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-7379-2147>

students to grasp, especially distinguishing between the meanings of words that have more than one verb framework. The main aims of this article are to understand how to teach verb framing without stressing students, to explore elements to be considered while teaching this topic, to understand the differences between frames, and to determine at which level verb framing is appropriate to teach. In addition, sub-aims including the meaning and functions of frames and how they are used in daily life are tackled. Five main course books used in teaching Turkish to foreigners globally and within Turkey were examined in terms of their frame expressions and analysed in terms of which levels include which frames.

Keywords: Verb Frames, Grammar Teaching, Teaching Foreigners Turkish.

Giriş

İnsanoğlunun doğduğu günden itibaren etrafındakilerle iletişim sağlayabilmesi için ihtiyaç duyduğu en önemli araç dildir. İşte insanların en önemli iletişim aracı olan dili, Aksan “Bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlıktır.” şeklinde tanımlamıştır (Aksan, 2000: 11). İnsanın doğduktan sonra birkaç yıl içerisinde öğrendiği dil, kişinin çevresindekilerle iletişim kurmasını ve bilgi varlığına ulaşmasını sağlayan çok önemli bir varlıktır (Toklu, 2007: 9). Dil, sosyal grupların kendi içlerindeki ve kendileri dışındaki gruplarla iletişim kurabilmek, gelecek nesillere kendi kültürel mirasını aktarabilmek için kullanılan sözlü ve yazılı iletişime denir (Gemalmaz, 2010: 35). Eğer bir dil eğitimde kullanılıyorsa öğrenci o dile daha iyi hâkim olmaktadır (Açık, 2013: 487).

Kişinin ana dilinden sonraki öğrenmiş olduğu diller bütünü olan yabancı dili, Yağmur şu şekilde tanımlamıştır: Bir ülkede ya da bölgede geleneksel olarak konuşulmayan daha sonraki dönemlerde değişik hedeflerle öğrenilen dildir (Yağmur, 2013: 183). Yabancı dil öğrenimi ve öğretimi çok da basit bir iş değildir. Zaman zaman sıkıcı, yorucu, stresli, zor, bunaltıcı bir durum olabilir. Bu anlarda öğrenciye en büyük destek kitaplar, sözlükler, kurallar değil; dili öğreten öğreticilerdir.

Dil, bir öğretmenin adını bile duymadığı, haritada bulmakta bile zorlandığı bir ülkeden gelecek olan öğrenciyle kuracağı köprüdür. Öğrenciyle daha yakın iletişim kurabilmek, aralarındaki bağı güçlendirebilmek için öğretmen; öğrencinin geldiği ülkenin, kültür ve yaşantıları hakkında bilgi toplayıp bunu dört temel beceri içerisinde kullanmalıdır. Yabancıların Türkçeye karşı duymuş oldukları ilgi sonucunda Türkiye’de ve dünyanın pek çok ülkesinde Türkçe öğretimi artmıştır. UNESCO’nun yapmış olduğu tespitlere göre Türkçe; dünya dilleri içerisinde resmî dil sıralamasında beşinci sırada, ana dil sıralamasında ise üçüncü sırada yer almaktadır. Günümüzde de üç yüz milyondan fazla kişi tarafından Türkçe konuşulmaktadır (Güzel ve Barın 2013: 11-12).

Hem Türk hem de yabancı uyruklu bireylerin konuştuğu bu dil Türkçe öğretimiyle dünyaya yayılmıştır. Yabancılara Türkçe öğretimi, sadece bulunduğumuz şu dönemde yapılmamıştır. Eskiden beri yabancılara Türkçe öğretimi yapılmasına karşın son dönemlerde Türk dilini öğrenmeye karşı ilgi daha çok artmıştır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimindeki en eski kaynak Araplara Türkçeyi öğretmek için 1072 yılında Kaşgarlı Mahmut’un yazmış olduğu Divânu Lugâti’t-Türk adlı sözlüktür (Ercilasun, 2005: 319). Daha sonra Zemahşeri’nin yazdığı Mukaddimetü’l-Edeb, 14. yüzyılda İbni Muhenna tarafından yazılmış Arapça-Türkçe-Moğolca sözlük olan Hilyetü’l Lisân ve Heybetü’l-Lisân, Codex Cumanicus ve diğer pek çok sözlük, Ali Şir Nevâyî tarafından yazılmış Muhakemetü’l - Lugateyn de Türkçenin Farsçadan daha üstün bir dil olduğunu göstermek amacıyla yazılmıştır. Karamanoğlu Mehmet Bey de "Her yerde Türkçeden başka dil konuşulmaması" için ferman yayımlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin 1924 Anayasasının ikinci maddesinde "*Türkiye Devletinin Dini, Din-i İslamdır; resmî lisanı Türkçedir.*" (Açık, 2013: 483-484). Geçmişten günümüze kısacası dil öğretimiyle ilgili yapılan çalışmalar bu şekildedir. Türkiye’de de yabancılara Türkçe öğretimini gerçekleştiren kurumlar özel ya da devlet üniversitelerinde yer alan TÖMER’lerdir. Yabancılara Türkçe öğretimi ülkemizde 1980’li yıllarda yavaş yavaş başlamıştır. 1984 yılında ilk defa Ankara Üniversitesi TÖMER açarak bu işi kurumsal hâle getirmeye çalışmıştır (Yıldız ve Tunçel, 2012: 115-117).

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Dil Bilgisinin Önemi

Dil bilimi, bir dile ait olan tüm kuralları incelemektedir. Latince "gramma" ve "grammatica" kelimelerinden oluşmaktadır (Güneş, 2016: 272). Dili sistemli, kurallı, etkili, daha açık ve anlaşılır hâle getirmektedir. Bir dili öğrenirken en önemli unsurlardan birisi de dil bilgisi kurallarını öğrenmektir. Amaç kavramları, zihinsel becerileri geliştirme, dil öğrenimini kolaylaştırma ve iyileştirmedir (Güneş, 2016: 279-280). Geçmişten günümüze dil bilgisi farklı yöntemlerle öğretilmiştir. Eski öğretim yöntemiyle yeni öğretim yöntemi de birbirinden farklıdır. Dil bilgisinin öğretimi konusunda da pek çok farklı fikirler ortaya çıkmıştır (Baleghizadeh ve Oladrostam, 2011: 22). Öğrencilere farklı yöntemlerle kurallar öğretilmeye çalışıldığında öğrencilerde başarı durumu da artacaktır. Dil bilgisi öğretiminde oyunların kullanılması da öğrencilerdeki motivasyonu arttırmakta öğrencilerin sıkılmadan öğrenmelerini sağlamaktadır (Yaman, 2013: 242). Fakat dil bilgisi hangi yöntemle öğretilirse öğretilsin unutulmamalıdır ki dil öğretiminde bu amaç değil, araçtır. Amaç, öğrenenlere sadece bilgi vermek, kuralları öğretmek değil, bu öğrendikleri kuralları kullanacakları durumları, davranışları öğretebilmektir (Özbay, 2007: 151). Dil bilgisinin çok iyi bir şekilde öğrenilmesi öğrenilen dilin de çok iyi bir şekilde öğrenileceği, konuşulacağı, yazılacağı anlamına da gelmemektedir. Bir öğrenci kuralları çok iyi bilmesine, sınavlardan çok yüksek puanlar almasına rağmen kendini ifade etmekte, çok kısa cümleler kurmakta bile zorlanabilmektedir. Dil öğretiminde her ne kadar dil bilgisi temel oluştursa da okumayla, dinlemeyle, yazmayla, anlamayla, kelime bilgisiyle desteklenmediği sürece tek başına dil bilgisi hiçbir işe yaramayacaktır.

Yabancılara Türkçe öğretiminde dil bilgisi ayrı bir ders olarak değil, dört temel becerinin içerisinde sezdirilerek öğretilmelidir. Dil bilgisi her ne kadar dört temel beceriye dâhil olmasa da dört temel beceriye destek olur hatta bu becerilerin temelini oluşturur. Bir kişi ana dilini öğrenirken önce dili, sonra kuralları öğrenmesine rağmen yabancı dili öğrenirken de tam tersi önce kuralları sonra da dili öğrenmektedir. İnsan ana dilini öğrenirken taklit, ezber, sıklıkla tekrar yoluyla dili öğrenmekte, dil bilgisine de gereksinim duymamaktadır. Fakat yabancı dil öğrenilirken dil bilgisine ihtiyaç duyulur. Bunun sebebi de öğrenci kendi diliyle yeni öğrendiği dili kıyaslamak ister (Barın, 1994: 54). Dil bilgisi öğretilirken şu hususlara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir:

1. Öncelikle bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta, kolaydan zora ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır.
2. Dil bilgisi öğretimi yapılırken "Bugünkü konumuz şu..." şeklinde derse başlanılmamalı. Öncelikle öğretilecek konunun günlük hayattaki öneminden bahsedildikten sonra konu anlatılmalı bunun dil bilgisindeki adı da daha sonra öğrenciye söylenmelidir. Örneğin emir ve istek kipini anlatmak isteyen bir öğretmen "Yemek tarifi nasıl yapılır? Adres sorma ne şekilde yapılır? Yemek siparişi nasıl verilir?" bu soruları öğrencilere sorarak derse başlamalıdır. Daha sonra öğrenciye de bunları anlatabilmek için yeni bir dil bilgisi kuralı öğrenecekleri söylenmelidir. Amaç öğrenciye dil bilgisi kurallarını öğretmek değil, dil bilgisinin günlük hayattaki kullanımından bahsetmektir.
3. Derste öğretmen monoton olmamalıdır.
4. Ders daha çok öğrenci merkezli olmalıdır. Öğrenci derse dâhil edilmelidir.
5. Yeni öğretilen konu diğer becerilerle ve konularla ilişkilendirilmelidir.
6. Tüm dil bilgisi konuları anlatılırken aynı yöntem kullanılmamalı, derse çeşitlilik katılmalıdır.
7. Mümkün oldukça öğrencilere ezberleterek bir şeyler öğretilmemelidir.
8. Konu öğretildikten sonra hemen öğrencinin bu kuralı kullanmasına teşvik edilmelidir.
9. Konu bol örneklerle desteklenmelidir.
10. Öğrenci hataları anında düzeltilmelidir. Çünkü öğrenci ilk başta yanlış öğrendiği bir şeyi daha sonra düzeltmekte çok zorlanmakta ve dili de hemen bu yanlış alışmaktadır.
11. Ana dili konuşan bireyler öğretilen dil bilgisi konusunu nasıl kullanıyorsa bu öğrencilere de o şekilde öğretilmelidir.
12. Ders kesinlikle ikinci bir yabancı dille öğretilmemelidir. Sadece o anki öğrendiği konunun öğrencinin ana dili ya da çok iyi bildiği bir yabancı dildeki hangi kurala karşılık geldiği bir kelimeyle açıklanabilir. Buradaki amaç da öğrenci ister istemez öğrendiği konunun bildiği dildeki karşılığını bulmaya çalışacağından, çalışırken de yanlış bir karşılık bulmasını önlemek içindir.

13. Öğretmen, teknolojik gelişmelere açık olmalı, sürekli yeni gelişmeleri takip etmeli, uygun olanları da derste kullanmalıdır.
14. Öğretmen çok yönlü olmalı, bilimsel, kültürel, sanatsal gelişmeleri ve değişimleri takip edip uygun programlara öğrencileri de götürmelidir.
15. Öğretmen, aynı zamanda hizmet içi eğitimlere, çalıştaylara, toplantılara katılmalıdır.
16. Öğrencileri dil öğretiminde en çok etkileyen şey ise kendine ya da ülkesine ait örneklerin verilmesidir. Öğretmen örnek verirken mümkün oldukça öğrencinin ülkesine ait küçük bilgileri kullanabilir.

Dil bilgisini öğrenci severek, anlayarak, yazarak, cümlelerinde kullanarak, kuralın mantığını kavrayarak öğrenmelidir. Bu öğrenme ezberleyerek sadece teorik bilgiler öğrenerek değil, direk uygulamalı olmalıdır. Dil bilgisini çok iyi bilmek o dili çok iyi öğrenmek anlamına gelmemektedir. Öğrenci öğrendiği her dil bilgisi kuralından sonra bu kuralı nerede, nasıl, ne zaman kullanacağını bilmelidir. Dil bilgisini niçin kullanacağını bilmek öğrencinin motivasyonunu da artırır. Dil bilgisini öğrenmek öğrencide öz güven, güven ve başarı duygusunu geliştirir. Kuralları öğrendikten sonra öğrenci, daha rahat konuşabilir ve rahat konuştuğu da kendine güveni artar. Gramer sayesinde daha düzgün iletişim kurar ve cümlelerde anlam karışıklığı yaşamaz, öğrendiği bilgiler daha kalıcı hâle gelir. Öğrenci kuralları düşünerek daha yaratıcı cümleler kurmaya başlar. Dil çok zor, karmaşık olmasına rağmen dil bilgisi sayesinde öğrenci bu konuları bölümlere ayırır ve düzenler. Çok kuralcı öğrenciler de dil bilgisi sayesinde daha düzenli bir şekilde dil öğrenimi yapmış olur (Göçen ve Okur, 2013: 334). Dil bilgisini doğru düzgün öğrenen bir öğrenci yazılarını anlaşılır, düzgün bir şekilde yazabilir, düzgün yazabilen doğru okur, doğru okuyabilen bir öğrenci aynı zamanda güzel de konuşur, telaffuzu da akıcı olur. Okuması, yazması, konuşması doğru olan bir öğrenci dinlediği şeyleri de kolaylıkla anlayabilir, dinlediğini rahatlıkla yorumlayabilir. Böylelikle öğrenci tam anlamıyla yeni bir yabancı dil öğrenmiş olur.

Yabancı dil öğrenen bireylerin zekâları, ilgileri, istekleri, bireysel farklılıkları olduğu için bir konu öğretilirken kullanılan yöntem bazen yeterli olmayabilir. Çünkü herkesin zekâsı farklıdır. Kimi sayısal, sözel, dilsel, duygusal zekâyâ sahipken kimisi de bu alanlara ilgi duymamaktadır. İşte çok kültürlü bu ortamda öğretmen, öğrencinin de farklılıklarını dikkate almalıdır. Dil, sosyal bir iletişim aracı olduğundan dolayı sınıf içinde ve dışında grup çalışmaları da yapılmalıdır (Duru: 2013: 395-396). Bazen de öğrenci dil bilgisi kurallarını öğrenmesine rağmen günlük konuşmalarında pek fazla kullanmaz. Bu da öğretici açısından büyük bir hayal kırıklığına sebep olur. Örneğin; ettirgen çatıyı öğrenen bir öğrenci, "Kardeşim saçlarını kestirdi." cümlesini söylemek yerine "Kardeşim kuaföre gitti ve kuaför kardeşimin saçlarını kesti." şeklinde uzun bir cümle kurmayı tercih edebilir. Biz Türkler günlük hayatımızda konuşurken kendimiz farkında olmasak da sürekli cümlelerin, hatta kelimelerin bile daha kısa olanını tercih ederiz. Fakat yabancı bir kişi, dilimizi öğrenirken ne kadar uzun cümleler kurarsa kendini o kadar mutlu hisseder ve dili o kadar çok iyi öğrendiğini düşünür. Bu sebeple içerisinde daha çok dil bilgisi kuralları barındıran cümleler yerine, uzun ve basit cümleleri tercih ederler. Dil bilgisi öğretiminin başarısız olması ya da öğrencinin öğrendiği kuralları doğru kullanamamasının en büyük sebebi geleneksel yöntemle öğretilen dil eğitiminden kaynaklıdır. Burada öğretmen merkezli dil öğretimi söz konusu olduğu için öğrenci çok fazla işin içinde olmamaktadır. Burada önemli olan öğrencinin yaparak yaşayarak işin içinde olarak bu süreci devam ettirmesidir (Beydoğan ve Şahin, 2002: 3).

Öğrenci herhangi bir dil bilgisi kuralını öğrenmeden önce öğrenecek olduğu dil bilgisinin kuralının nerede, ne zaman, ne işe yarayacağını bilmelidir. Bunu önceden bilmek öğrencinin o konuya karşı ilgisini, isteğini ve motivasyonunu arttıracaktır. Örneğin, edilgen çatılı bir fiil öğrencilere anlatılmadan önce öğretmen tarafından bu kuralın ne işe yaradığı, günlük hayatlarında ne zaman kullanmaları gerektiği açıkça anlatılmalıdır. Öğrenciye, bu dünyada her şeyi tek başına yapamayacağı, tüm işleri yalnız halledemeyeceği, hayatına her gün başkalarının yardım ettiği hatırlatılmalıdır. Başkası tarafından yapılan bu işlerin de nasıl anlatılacağı öğrenciye ifade edilmelidir. Bunu duyan öğrencinin derse karşı ilgisi hemen artacaktır. Örneğin; "Sınıfı kim temizledi? Saçlarını kim kesti? Duvarları kim boyadı? Yemeği kim hazırladı?" şeklinde öğrenciye sorular yöneltilmelidir. "Sınıfı, temizlikçi temizledi. Saçlarımı, kuaför kesti. Duvarları, boyacı boyadı. Yemeği, annem hazırladı." şeklinde öğrencilerden cevap gelecektir. Temizlemek, kesmek, boyamak ve yemek hazırlama işlerinin kendi kendine olmadığı bunu öğrencilerin de ifade ettiği şekilde

başkaları tarafından yapıldığı, bu işlerin de edilgen çatılı fiillerle anlatıldığı öğrencilere söylenmelidir. İşte bu andan sonra asıl öğretilmesi gereken "edilgen çatılı" fiillerin öğretimine başlanmalıdır.

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Fiil Çatıları

Fiiller, anlamca iş, oluş, hareket bildiren kelimelerdir. Fiiller aldıkları eklere göre cümlede yüklem görevinde bulunurlar. Bazen fiillerle bazen de isimlerle birleşerek birleşik fiil oluştururlar. Fiiller, kip, kişi ve soru eklerini alırlar. Ayrıca fiiller yapım ve çekim eklerini de alırlar. Bu ekler fiil kök ya da gövdelerine gelmektedir (Demir ve Yılmaz, 2014: 219-220).

Bir cümledeki en mühim unsur olan özne ve yüklem arasındaki ilişkiyi kurmaya çalışan çatı, fiile eklenen ek grubu olarak tanımlanır (Benzer, 2020: 47). Fiil, kök veya gövdesine fiilden fiil yapan eklerin getirilmesiyle yapılan özne ve nesnenin şekil değişikliğine uğramasıdır. Çatıda, fiil asıl anlamını korurken çatı eklerin gelmesi sadece gramer görevindedir (Korkmaz, 2019: 495).

Yabancılara Türkçe öğretiminde öğrenciler her fiile çatı eki getirmeye çalışmaktadır. Oysaki Türkçede her fiil çatı eki almamaktadır. Çatı, öznesine ve nesnesine göre iki grupta incelenmektedir.

1. Öznesine Göre Çatı Türleri

1.1. Etken Çatılı Fiiller

Herhangi bir şekilde ek almayan öznesi de bilinen çatılardır. Diğer çatılar, etken çatı üzerine getirilen eklerle yapılır (Korkmaz, 2019: 500).

Örnek: Çok sevdiğim bir dostum, gelip beni aldı ve gezmeye götürdü. (kim?)

Bülbül, hüznü gözlerle başını yere eğdi. (ne?)

Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarından olan "İstanbul Yayınları, Yedi İklim, Gazi, Yeni Hitit, Altay" yayınları incelendiğinde bir başlık şeklinde etken çatılı fiillere yer verilmediği görülmüştür.

1.2. Edilgen Çatılı Fiiller

Golynskaia ve Gürlek dil bilgisi yapılarının biçim, anlam ve kullanım olmak üzere üç boyutlu olduğunu düşünmektedir. Örneğin edilgen çatılı fiillerde biçim "-(I)l, -(I)n" ekleriyle yapılırken anlamı, öznenin kim tarafından yapıldığının bilinmediğidir. Fakat bir fiil ünsüz harfle biterse de araya yardımcı ünlü olarak "-ı, -i, -u, -ü" eklerinden uygun olan biri getirilmektedir. Ünlüyle biten fiillerden sonra ise "-n", fiilin sonu "-l" ile bitiyorsa "-(I)n", diğer durumlarda da "-(I)l eki getirilmektedir. Kullanımı ise, fiili kimin yaptığı belli değildir, fiildeki iş kendi kendine oluyorsa bir de topluma ait olan gelenek görenek ve herkes tarafından bilinen gerçekleri anlatmak için kullanılır (Golynskaia ve Gürlek, 2018: 552).

Buradaki en önemli problem ise dönüşlü çatılı fiillerde de aynı ekler olduğu için öğrenci bu fiilin edilgen mi yoksa dönüşlü mü olduğunu anlamakta ilk başlarda zorlanmaktadır. Fakat öznenin kim tarafından yapıldığı biliniyor ise bu fiilin dönüşlü fiil olduğu öğrencilere hatırlatılmalıdır. Buradaki amaç, mana olarak öğrencinin cümleyi anlayabilmesini sağlamaktır. Örneğin; "Benim sözlerime arkadaşım çok alındı." ve "Marketten evin ihtiyaçları alındı." Bu iki cümledeki "alınmak" fiilinin manasını öğrencinin bilmesi yabancılara Türkçe öğretimi için yeterli olacaktır. Çünkü unutulmamalıdır ki, öğrenciye dil bilgisi değil; dil öğretimi yapılmaktadır. Öğrenci doğru bir şekilde edilgen bir fiili kullanabiliyor ve mana olarak da bu işi kimin yaptığının belli olmadığını idrak edebiliyorsa amaca ulaşılmıştır. Yoksa amaç, onlarca örnek verip hangisi edilgen, hangisi dönüşlü bu fiilleri buldurmak değildir.

Edilgen Çatılı Fiiller Ne Zaman Kullanılır?

Benzer, bunu şu şekilde gruplandırmıştır: (Benzer, 2020: 47-51).

1. Öznenin kim tarafından yapıldığı bilinmeyen durumlarda kullanılır.

Örnek: Ev, temizlendi. (Evi kim temizledi belli değil.)

2. Kendi kendine gerçekleşen durumlarda kullanılır.

Örnek: Gölün suyu yazın çekildi. (Göldeki su kendi kendine azaldı.)

3. Tariflerde kullanılır.

Örnek: Yemeğe su ilave edilir.

4. İkaz ve tabelalarda kullanılır.

Örnek: Yerlere çöp atılmaz.

5. Akademik çalışmalarda eseri kişisellikten çıkarmak için kullanılır.

Örnek: Yapılan çalışmada çatı konusuna değinilmiştir.

6. Bir olay herkes tarafından biliniyorsa kullanılır.

Örnek: Türkiye Cumhuriyeti, Mustafa Kemal ATATÜRK tarafından kurulmuştur.

7. Edilgen eylemin gerçek öznesi "-ca" ekini alarak cümleye girebilir (Gencan, 2001: 369).

Örnek: Sınıfca hafta sonu pikniğe gidildi.

8. Herkesin yapabileceği genel durumları anlatmak için de kullanılır (Ketrez, 2012: 146).

Örnek: Kışın, kalın kıyafetler giyilir.

9. Bazı fiiller de iki kez üst üste edilgenlik eki alabilmektedir (Lewis, 1967: 150).

Örnek: Bu tedbirlerin hepsi size daha önce de-n-il-di.

10. Edilgen yapılı cümleler resmî konuşmalarda ve yazışmalarda "tarafından" kelimesiyle kullanılırken günlük konuşma dilinde bu ifade çok kullanılmamaktadır (Ketrez, 2012: 151).

Örnek: Avukat tarafından tüm dosyalar incelendi.

11. Edilgen çatılı fiiller "-e, -de, -den" hâl eklerini almalarına rağmen "-ı" belirtme durum ekini almayıp bu ek cümleden çıkarılarak, kelime de özne görevinde yer almaktadır. Belirtme durum eki almış olan bir cümle ise edilgen çatılı cümlede yalın duruma geçirilir (Şen ve Özgen, 2016: 254).

Örnek: Yemek siparişleri eve getirtildi.

Çocuklar evde oynatıldı.

Partiden davetliler alındı.

Elbiseyi çok beğendi. (etken)

Elbise çok beğenildi. (edilgen)

1.3. Dönüştürülmüş Çatılı Fiiller

İşi yapan ve işten etkilenen kişinin kendisidir. Özne işi hem yapan hem de yapmış olduğu bu işten etkilenen konumundadır. Burada en büyük problem yukarıda da bahsedildiği üzere edilgen çatılı fiille dönüştürülmüş çatılı fiilin birbirine karıştırılmasıdır.

Örnek: Kemal, yeni girdiği işine sıkıca bağlandı.

Küçük kız, dışarı çıkmak için giyindi.

Çok nadir de olsa "(ı)ş, (u)ş" eki de cümleye edilgenlik anlamı katabilmektedir (Korkmaz, 2019: 504).

Örnek: Adam yeni bir işe girişti.

Sobadaki odunlar iyice tutuştu.

Bir fiilin edilgen mi yoksa dönüşlü mü olduğunu anlamak için de özneye bakılır. Özne yapıcıysa dönüşlü, özne etkilenici ise edilgendir. Yabancı uyruklu öğrencilerin öğrenirken en çok sıkıntı yaşadıkları dil bilgisi konusu ise dönüşlü ve edilgen çatılı fiillerdir. Hangi fiilin dönüşlü, hangi fiilin edilgen olduğunu bulmakta oldukça zorlanmaktadırlar. Fakat makalemizin başında da bahsettiğimiz üzere öğrencilere dil bilgisi öğretmek amaç değil, araçtır. Öğrenci bir cümle içerisinde fiildeki manayı doğru bir şekilde tespit edebiliyorsa bu yeterlidir. "Çocuk, tarandı." cümlesindeki taranma işinin çocuğun kendisi tarafından yapıldığını ve "Çocuğun saçları tarandı." cümlesinde taranma işinin başkası tarafından yapıldığını anlaması ve cümleyi ona göre yorumlaması bu iki farklı çatıyı birbirinden ayırabiliyor demektir.

1.4. İşteş Çatılı Fiiller

Bir işin birlikte ya da karşılıklı yapıldığını anlatmak için fiil kök ya da gövdelerine "-(I)ş" eki getirilerek yapılır. Fiil ünlü harfle bitiyorsa "-ş", ünsüz ile bitiyorsa da "-ış, -iş, -uş, -üş" eklerinden uygun olan biri getirilmektedir.

Örnek: Kuşlar uçuştu. (birlikte)

Aylar sonra birbirini gören iki sevgili saatlerce bakıştı. (karşılıklı)

İşteş Çatılı Fiillerin Özellikleri

1. Fiil özne alır ve öznenin kim olduğu bellidir.

Örnek: insanlar, durakta bekliyor.

2. Özne, birden fazla kişinin aynı amaç uğruna fiili gerçekleştirdiğini anlatır. Özne tek başına bir işi gerçekleştiremez.

Örnek: Güz yaprakları üzerinde kuşlar uçuşuyor. (birlikte)

3. "savaş, barış, konuş, değiş, tartış" fiilleri ise işteş kökenli fiillerdir.

4. Türkçede yer alan "-la-ş" eki ise cümleye işteşlik anlamı katmamaktadır. Bir durumdan başka duruma geçmeyi anlatmaktadır (Barın ve Demir, 2008: 204).

Örnek: güzel-leş (güzel olmak), iyi-leş (iyi olmak), bronz-laş (bronz olmak), katı-laş (katı olmak),

Keskin-leş (keskin olmak), sert-leş (sert olmak), kart-laş (kart olmak), buz-laş (buz olmak)

5. İşteş çatılı fiiller genellikle eklendiği fiili geçişsiz yapar. Böl-üş, kap-ış, payla-ş fiilleri bu durumun istisnasıdır (Korkmaz, 2019: 506).

6. "alış-, çalış-, değiş-, eriş-, geliş-, giriş-, kalkış-, kamaş-, sataş-, uğraş-, uyuş-" fiilleri her ne kadar işteşlik eki almış olsalar da cümlede dönüşlülük görevindedir (Korkmaz, 2019: 506).

Yabancı öğrenciler için buradaki en büyük problem bazı fiillerin karşılıklı ya da birlikte yapılma anlamı olmasına rağmen işteşlik eki alamamasıdır. Örneğin; koş-uş(mak) fiili birliktelik anlamı verip işteş çatılı bir fiil olmasına karşın "yürü, git, gel, ye, sor, dinle, izle, kork, evlen..." fiili birden çok kişi tarafından gerçekleştirilmiş olsa bile işteşlik eki alamamaktadır. Öğrenci, bu fiillere de işteşlik eki getirmeye çalışmaktadır.

2. Nesnesine Göre Çatı Türleri

2.1. Geçişli Fiiller

Bir cümlede nesne alabilen fiillerdir. Geçişli fiil cümlelerinde, cümlenin bütün öğeleri yer alabilir. Fiile, "neyi, kimi ve ne" sorularını sorarak geçişli fiil bulunur. Fiil çatılarında, yalın hâlde bulunan fiiller, çatı kategorisinde incelenmemelidir. Yalın hâlde bulunan fiillerde geçişli ya da geçişsiz şeklinde bir çatı sınıfına sokmamak gerekir (Korkmaz, 2019: 498).

Örnek: Evdeki kalemimi unuttum. (neyi?)

Dün gece rüyamda yine seni gördüm. (kimi?)

Arkadaşıma mektup yazdım. (ne?)

Bazı eylemler geçişli olmalarına rağmen cümle içerisinde her ne kadar nesne almamış olsalar da yine de geçişlilik özelliklerini korurlar.

Örnek: Herkes, çok güzel dinledi. (Kimi dinledi?)

Herkes, öğretmeni çok güzel dinledi. (Kimi dinledi?)

Birinci örnekte her ne kadar nesne olmasa da "dinle-" fiili geçişlidir. İncelemiş olduğumuz "İstanbul Yayınları, Yedi İklim, Gazi, Yeni Hitit, Altay" yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında geçişli ve geçişsiz fiillere özel bir bölüm olarak yer verilmemiştir.

2.2 Geçişsiz Fiiller

Nesne alamayan fiillerdir. Bu fiiller nesne alamadıkları için "etkisiz fiil" de denilmektedir (Barın ve Demir, 2008: 205). Fiile "neyi?", "kimi?" ve "ne?" sorusu sorulduğunda cevap alınmamaktadır. Örneğin; "Bebek erken uyandı." cümlesinde fiil geçişsizdir.

Geçişsiz fiil cümlelerinde nesne yer almamaktadır. Hem geçişsiz hem de edilgen fiil cümlelerinde ise özne yoktur (Karahan, 2005: 96). Bazı fiiller ise hem geçişli hem de geçişsiz olma özelliğine sahiptir (Benzer, 2020: 51).

Örnek: Düünden beri bahçenin içinde dolaşılıyor. (Neyi dolaşılıyor?) geçişsiz

Bu güzel bahçeyi dolaşılıyor. (Neyi dolaşılıyor?) geçişli

2.3. Oldurgan Çatılı Fiiller

Geçişsiz çatılı bir fiili "-(I)r,-(A)r, -(I)t, -(DI)r, -(TI)r," eklerinin getirilmesiyle geçişli yapılmasıdır. Özne, fiili kendisi yapar. Fiilin son harfi ünlü harfle ya da "-r" ünsüzüyle bitiyorsa oldurganlık eki "-t" olur. Sadece "ye-" ve "de-" fiilleri hariç. Bir fiil tek heceliyse ve aynı zamanda da fiilin sonu "f,s,t,k,ç,ş,h,p" ünsüzlerinden biriyle biterse "-(I)r, eklerinden uygun olanı gelir. Fakat bu kural da kesin değildir. En az kullanılan ek de budur. Bu iki kuralın dışında kalan diğer tüm fiillerde ise "-dır,-dir, -dur, -dür, -tır, -tir, -tur, -tür" ekleri kullanılmaktadır. Fakat "kalk-, git-, gör-, gel-, kal-, get-ir-, göt-ür-, gös-ter-"fiilleri hariç (www.turkcede.org).

Örnek: Deniz, hepimizi gül-dür-dü. (kendisi)

2.4. Ettirgen Çatılı Fiiller

Geçişli bir fiilin geçişliliği arttırılır, fiili başkasına yaptırma anlamı verir. Özne, fiili başkasına yaptırır, ettirir. Bir diğer anlamı ise bir işin yapılmasına yardımcı olmaktır. Özne, işi kendisi değil, başkasına yaptırır. Başlıca ekleri "-(DI)r, -(I)t, -(I)r, -(A)r

Örnek: Öğretmen tahtadaki tüm örnekleri bize yaz-dır-dı. (başkası)

Ettirgen çatılı fiillerin kullanımını Korkmaz şu şekilde incelemiştir: (Korkmaz, 2019: 507-515).

1. **-(I)t** : Bu ek çok kullanılır. Bir fiil ünlüyle bitiyorsa ya da fiilin sonu "-r, l" ünsüzlerinden herhangi biriyle bitiyorsa ve iki ya da daha çok heceliyse **-(I)t** ünsüzü kullanılmaktadır. Acı-t, inci-t, bele-t, çoğal-t, ağar-t, morar-t buna örnek gösterilebilir. Tek heceli fiillerin sonu "k,p,ç,t" ünsüzlerinden biriyle bitiyorsa da yine bu eki kullanırız. Örn: ak-it, kork-ut, ürk-üt

2. **-(DI)r, -(DU)r** : Ünlü ile biten tek heceli fiiller ile ünsüz ile biten tek heceli fiillerden sonra kullanılır. Ayrıca çok heceli olup sonu "-r,-l" ünsüzleriyle biten fiillerden sonra da kullanılır.

Örnek: de-dir, ye-dir, say-dır, sor-dur, değiş-tir, unut-tur

3. **-(I)r, -(U)r**: Tek heceli fiillerin sonu diş eti ünsüzleri olan "ç,ş,t" ünsüzleri ile ön damak ünsüzleri olan "g, y" ile biterse bu ekleri kullanırız.

Örnek: bit-ir, yat-ır, düş-ür, kaç-ır

4. **-(A)r**: çok fazla kullanılmaz. Bu ek geçişsiz fiilleri geçişli yapar.

Örnek: yak-ar, göç-er, git(d)-er

5. Ettirgen çatılı fiillerde ikinci ya da üçüncü bir kişiye bir işi yaptırma da vardır.

Örnek: Babam, bahçedeki ağaçları buda-t-tır-dı.

6. Çatı ekleri üst üste de gelebilir.

Örnek: Evdeki musluk tamir et-tir-il-di.

Tablo 1: Yabancılara Türkçe Öğretimi Ders Kitaplarında Fiil Çatıları Seviyeleri

	İstanbul Yayınları	Yedi İklim	Gazi	Yeni Hitit	Altay
Etken Fiil	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	B2 seviyesi	Bölüm olarak anlatılmamış.	B1 seviyesi
Edilgen Fiil	B2 seviyesi	B1 seviyesi	B2 seviyesi	B1-B2-C1 seviyesi	B1 seviyesi
Dönüştü Fiil	B2 seviyesi	B1 seviyesi	B2 seviyesi	B1 seviyesi	B1 seviyesi
İsteş Fiil	B1 seviyesi	B1 - B2 seviyesi	B2 seviyesi	B1 seviyesi	B1 seviyesi
Geçişli Fiil	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.
Geçişsiz Fiil	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.
Oldurgan Fiil	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.	Bölüm olarak anlatılmamış.
Ettirgen Fiil	B2 seviyesi	B1 - B2 seviyesi	B2 seviyesi	B1 seviyesi	B1 seviyesi

Sonuç

Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitapları incelendiğinde fiil çatılarının B1 ve B2 seviyelerinde anlatıldığı görülmüştür. Fakat fiil çatılarından bazı bölümlere ders kitabında yer verilmediği görülmüştür. Etken çatılı fiil ek almadığından ve öznesi olan tüm fiiller etken çatıya dâhil olduğundan dolayı incelediğimiz ders kitaplarından sadece Gazi ve Altay yayınları ders kitabında kısaca değinilmiştir. İstanbul yayınları ders kitabında ise edilgen çatılı fiilleri anlatırken örnek olarak bazı cümlelerde yer verildiği görülmüştür. Edilgen çatılı fiillere B1, B2 ve C1 seviyelerinde incelediğimiz tüm ders kitaplarında yer verilmiştir, geniş bir şekilde de anlatılmıştır. Dönüştü çatılı fiillere de B1 ve B2 seviyelerinde yer verilmiştir. İsteş çatılı fiiller tüm kitaplarda ayrıntılı şekilde B1 ve B2 seviyelerinde anlatılmıştır. Geçişli, geçişsiz ve oldurgan fiillere hiçbir ders kitabında konu olarak yer verilmemiştir. Ettirgen çatılı fiiller ve çift

ettirgen çatılı fiiller B1 ve B2 seviyelerinde geniş bir şekilde anlatılmıştır. Kitaplar incelendiğinde her ne kadar edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen çatılı fiiller, etken, oldurgan, geçişli ve geçişsiz fiillere göre daha geniş bir şekilde anlatılmış olsa da hiçbir çatı tam anlamıyla eksiksiz bir şekilde anlatılmamıştır. Öğreticiler kitap dışında ekstra bir kaynaktan da yararlanmak zorundadır.

Kaynakça

- Açık, F. (2013). *Dil Politikaları Bağlamında Türkçenin Öğretimi*. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), Ankara, Grafiker Yayınları, 483-492.
- Açık, F. (2013). Türkçe Bağlamında Osmanlı İmparatorluğu Döneminden Günümüze Dil Politikaları, *Yeni Türkiye Dil Özel Sayısı*, 54, 744-758.
- Aksan, D. (2000). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 439.
- Baleghizadeh: ve Oladrostam, E. (2011). Teaching Grammar For Active Use: A Framework For Comparison Of Three Instructional Techniques. *TEFLIN Journal: A Publication on the Teaching and Learning of English*, 22(1).
- Barın E. (1994). Yabancılara Türkçenin Öğretimi Metodu. *Ankara Üniversitesi TÖMER Dil Dergisi*, 17, 53-54.
- Barın, E. & Demir, C. (2008). *Türk Dil Bilgisi 2 Biçim Bilgisi*. Ankara, Öncü Kitap.
- Benzer, A. (2020). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde İşlevsel Dil Bilgisi*. Ankara, Pegem Akademi.
- Beydoğan, Ö. & Şahin, A. (2002). Dil Bilgisi Öğretiminde Kavram Haritası ve Düz Metne Dayalı Öğretim Materyallerinin Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisinin Karşılaştırılması Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1,3.
- Demir, N & Yılmaz, E. (2014). *Türk Dili El Kitabı*. Ankara, Grafiker Yayınları.
- Duru, H. (2013). *Yabancı Dil Türkçe Öğretiminde Yazılı, İşitsel, Görsel Araçlar ve Dil Öğretim Ortamları*. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.) Yabancılara Türkçe Öğretimi. Ankara, Grafiker Yayınları, 395-412.
- Ercilasun, A.B. (2005). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Ankara, Akçağ Yayıncılık.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. Ankara, Belen Yayınları.
- Gencan, T. N. (2001). *Dil bilgisi*. Ankara, Ayraç Yayınevi.
- Golynskaia, A. & Gürlek, M. (2018). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi*. A. Şahin (Ed.), Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Kuramlar Yaklaşımlar, Etkinlikler. Ankara, Pegem Akademi, 2. Baskı, 545-567.
- Göçen, G & Okur, A. (2013). *Dil Bilgisi Eğitimi*. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), Yabancılara Türkçe Öğretimi. Ankara, Grafiker Yayınları, 333-356.
- Güneş, F. (2016). *Türkçe Öğretimi Yaklaşımlar ve Modeller*. Ankara, Pegem Akademi.
- Güzel, A. & Barın, E. (2013). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2005). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara, Akçağ Yayıncılık.
- Ketrez, F. N. (2012). *A Student Grammar of Turkish*. New York: Cambridge University Press.
- Özbay, M. (2007). *Türkçe Özel Öğretim Yöntemleri II*. Ankara, Öncü Kitap.
- Şen, E. & Özgen, M. (2016). Türkçede Edilgen Çatı: Bilişsel Yaklaşım Çerçevesinde İşe-Dayalı Öğretim Materyali Önerisi. *International Journal of Language Academy*, 247-270.
- Toklu, M. O. (2007). *Dilbilimine Giriş*. Ankara, Akçağ Yayınları.
- Yabancı Öğrenciler İçin Türk Dili II (t.y.). 25 Şubat 2021 tarihinde <https://www.turkcede.org/yeni-ogrenenlere-turkce-ogretimi/dil-bilgisi-anlatimlari/361-ettirgen-fiiller-oldurgan-fiiller.html> adresinden erişildi.
- Yağmur, K. (2013). *Dil Öğretiminde Anadili, İkinci Dil ve Yabancı Dil Kavramları*, M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), Yabancılara Türkçe Öğretimi. Ankara, Grafiker Yayınları, 181-200.
- Yaman, H. (2013). *Dil Bilgisi Oyunları*. M. Durmuş ve A. Okur (Ed.), Yabancılara Türkçe Öğretimi, Ankara, Grafiker Yayınları, 241-245.
- Yıldız, Ü & Tunçel, H. (2012). *Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Öneriler*. Ankara, Pegem Akademi.